

SVATÝ VOJTĚCH V ZRCADLE ČESKÉ REFORMACE

Noemi Rejchrtová

DER HEILIGE VOJTĚCH (ADALBERT) IM SPIEGEL DER TSCHECHISCHEN REFORMATION Die Gestalt des Prager Bischofs-Märtyrers (gest. 23. 4. 997, kanonisiert 999) erscheint im Spiegel der Tschechischen Reformation sehr matt und eher periphär. In Traktaten, Predigten und Liedern der Theologen des Hussitismus und der Brüderunität kommt sein Name äusserst selten vor. Das dürfte auf die Tatsache zurückzuführen sein, dass Vojtěch, über das „blinde Volk“ der halbheidnischen tschechischen Stämme enttäuscht, seinen Bischofsdienst in Prag verlassen hat, um sich der Missionstätigkeit unter den polnischen Stämmen zu widmen. Zum Ideal des Priesters, und des Bischofs in der hussitischen Zeit gehört jedoch, dass dieser bei seinem Volk bleibt, auch wenn er auf Unverständnis stösst.

I negativní zjištění má vypovídací schopnost. V traktátech, kázáních a písniích teologů husitských a bratrských se jméno vzácné osobnosti pražského biskupa Vojtěcha (nar. kol. r. 956, mučednickou smrtí zemřel 23. 4. 997) téměř nevyskytuje. Zřejmě je stále ještě příliš brzo. Dominuje mučedník, který Čechům dodává sebevědomí: Mistr Jan Hus. Nevadí, že zemřel jako „kacíř“. Za jeho pravdu — totiž za pravdu zákona a příkladu Kristova, jediné autority nad církví — se (arci až po jeho smrti) postavili šlechtici zvučných jmen a Univerzita Karlova (1417). Byl milován.

Vojtěch byl milován také, ale ne v Čechách. Čechové se zatím ještě stydí. Vždyť právě oni mu řekli: „**Nechceme tě**“. A mučednickou smrt si vybral sám — mezi pohanskými Prusy, kterým šel zvěstovat přesně téhož Krista, Pána a Spasitele. Byla to svatá sebevražda. Jak zajásal, když se zprostil odpovědnosti za ty Čechy, kteří mu vyvraždili rodinu — celý rod Slavníkovců (995)! Prostě nechťejí svého biskupa. Vzkázali mu (996): „Jsme hříšníci, lidé tvrdé šije, ty však jsi svatý a přítel Boží. Nemáš s námi nic společného, **nehceme tě**. Nepřijdeš pro naši spásu, ale abys pomstil bezpráví, jehož jsme se dopustili na tvých bratřích“. (Vypravěč komentuje:) Nenašel se člověk, který by svatého přijal, nenašel se ani jediný. Když to biskup uslyšel, zajásal a pravil: „Zlomil jsi, Pane, má pouta pastýřské péče. Vyznávám, dobrý Ježíši Kriste, že tvá je všechna moc, chvála i sláva.“¹

¹ Citováno podle Jakuba de Voragine, *Legenda aurea*, ed. A. Vidmanová, Praha 1982, s. 281.

Jistě, Vojtěcha od Husa dělí víc než 400 let, christianizace Evropy je zdárně dokončena. Čechy doby Husovy jsou křesťanské, až zrak přechází z počtu kostelů, klášterů, kněží a mnichů, svatých ostatků. Je to skutečná ‚christianizace‘? Stejně zarmouceně jako kdysi Vojtěch i Mistr Jan vidí, že nikoli. I on volí svým způsobem ‚sebevražednou‘ cestu na koncil v Kostnici. Ale Češi se za něho nestydí, právě naopak. Však také Hus nikdy nezatoužil po „zlomení pout pastýřské péče“. Naopak.

Vojtěch je osobnost tragičtějši. Češi ho objeví jako svého svatého a patrona, až se jim to bude hodit. Nejprve záhy po jeho svatořečení (999) a to jen proto, aby se vyrovnali Polákům, kteří jeho ostatků v Hnězdně využili k zřízení arcibiskupství. I Praha chce mít své arcibiskupství. A tu se hodí ostatky svatořečeného pražského biskupa, kterého rádi neměli. V srpnu 1039 kníže Břetislav I. se bojovně zasadí o slavnostní přenesení ostatků svatého Vojtěcha do Prahy. Ale evropská církevní politika už jde mimo Prahu. Ani ostatky nepomohou. Pražské arcibiskupství je založeno až r. 1344.

Svého tragického svatého zatím Češi příliš nepotřebují. Hodí se jim znovu snad teprve tehdy, kdy si začínají dělat pořádek ve svých dějinách, aby se vymezili jako svébytný národ s katolickou tradicí. Už se přestali stydět za to, jak se jejich polopohanští předkové k biskupu Vojtěchovi chovali. Teď žádné mindráky, teď sebeoslava ve jménu slavných pravověrných Čechů.

Dnes se zpívají k Vojtěchově počtě 23. dubna dva pozoruhodné hymny, dokládající dobou vzniku zvýšenou ‚poptávku‘ po českém světcu. „*Velikou dnes slavnost máme, / když si smrt připomínáme / ochránce našeho, / biskupa milého / svatého Vojtěcha, / my Čechové Čecha...*“ (převzato ze „Svatořeční muziky...“ Adama Michny z Otradovic, 1661). Z r. 1719 („Slaviček rajský na stromě života Tvůrci svému prozpěvující“) je druhý hymnus: „*Bud pozdravený, biskupe věrný, / patrono český, kvítečku hezký. / K tobě voláme, tebe žádáme, / ó svatý Vojtěchu, oroduj za nás! / Tys naše sláva, křesťanská chvála, / náš mučedníku, orodovníku...*“²

Když žil svůj pozemský život, nerozuměli mu ani za mák, byl jim podezřelý a nepohodlný. Každý školák si v učebnici nebo encyklopedii najde, jak to bylo s Přemyslovci a Slavníkovci, jak podezřelé bylo Vojtěchovo latinské vzdělání v Magdeburku a jeho druhé birmování s jménem Adalbert (972), jeho nechtěná volba pražským biskupem (982), složité a přátelské vazby na mladého císaře Otu III. a papeže Jana XV., na Polsko a Uhry, jak velikým snem byla sjednocená křesťanská Evropa — a jak silné bylo tíhnutí mladičkého biskupa Vojtěcha k mnišskému ideálu. Dočteme se, že to byl první český intelektuál a zároveň jakýsi ‚patron emigrantů‘. Kolikrát si zoufal nad pohanským barbarstvím údajně křesťanských Čechů,

co všechno se snažil vybudovat — a jak strašným šokem bylo vyvraždění Slavníkovců, z jejichž rodu pocházel. Když z Čech utíkal a pokorně se vracel, co všechno viděl. Jak trpěl nesmyslností své práce!

Srovnávací rozbor nejstarších legend Canapariovy a Brunonovy (kolem r. 1000), zpracování Kosmovo a polské verze v Zlaté legendě ponechávám literárním historikům. Kolegům-specialistům všechny možné varianty Vojtěchova místa v politických dějinách christianizace Evropy.

Jde mi o jediné: Jak žil (všemu navzdory) tragicky svatý biskup Vojtěch v době, kdy se ‚ztratil‘. Konkrétně v myšlení české reformace.

Netvrdím, že se svatý Vojtěch — jeden z patronů českých — ve vrcholném středověku ztratil zcela. Přinejmenším pražské křídlo husitství (utrakvismus) připomínalo jeho památku přesně podle církevního kalendáře — shodně s katolíky. Nikterak osobitě.

*Ostatní patroni, ti kážou bez hnutí
z portálu po staletí lehce kynou davu
V oblacích nohy mají
S výšin se usmívají
Jenom ty, Bůh ví, kdes to, hochu, ztratil hlavu...
Touláš se, touláš
Kdo za to může,
že nechceš zpět...*

(Tak zpívají dnes v rockové legendě o sv. Vojtěchovi „Veslo a růže“ C. K. Vocal a herci divadla Labyrint. Hudba: Jiří Cerha. Texty: Tomáš Vondrovic.)

Zrcadlem, v němž chceme sledovat odraz Vojtěchův v myšlení české reformace, necht je nejstručnější, zato od poloviny 13. století nejrozšířenější polská verze legendy, jak ji předává *Legenda aurea* Jakuba de Voragine.³

Vojtěšské legendy shodně zmiňují **dětství** budoucího svatého mučedníka zdobnělinou *puerulus* — chlapeček. Polská legenda shrnuje zdoluhavá vyprávění Canapariovo a Brunonovo: *Deo plenus puerulus* = chlapeček plný Boha.

Legendy zdůrazňující dětství svatého nejsou výjimečné. Ani v husitství.

Utrakvistický kněz Jiří Heremita (†1521) legendárně dotvořil životopis M. Jana Husa právě příznaky ‚svatosti‘ jeho dětství.⁴ Svaté dětství je podstatnou součástí zajímavého mystického spisu utrakvistického kněze Jana Bechyňky (†1507) „Traktát o viděních a pokušeních zbožného mládence“.⁵

² Denní modlitby církve, Karmelitánské nakl. Kostelní Vydří 1994, s. 1348–1352).

³ Výbor a překlady A. Vidmanová, V. Bahník, Praha, Vyšehrad 1984, s. 276–285.

⁴ Samostatně vydal F.M. Bartoš, Praha 1947.

Základní motiv dětství poznamenaného zbožnou ‚jinakostí‘ má katolickou předlohu — a přece je trochu jinak předáván.⁶

Ozvlášťňujícím znakem myšlení české reformace je úcta k dětem, které dal sám Ježíš Kristus za příklad dospělým. Chlapečkové (a holčičky) mohou a mají mít účast na večeři Páně (eucharistii). Mohou a mají být *Deo pleni*. (Husitský požadavek ‚dětského přijímání‘ je dosud předmětem jak badatelského úsilí, tak teologické diskuse.) Naštěstí česká reformace nezůstala při středověce magickém prosazování eucharistie dětem, promýšlela ‚dětský vzor‘ hlouběji:

1) důvěřivost — důvěra — víra = plná odkázanost na milost Boží

2) odpovědnost rodičů a učitelů za duši dítěte (utrakvistické morality, bratrská pedagogika, vrcholící dílem J.A. Komenského).

Zpět k vojtěšské tradici. Biskup Vojtěch byl v Čechách zvolen a přijat (982) „s úctou a radostí“, poněvadž „u něho je v souladu jednání, způsob života, urozenost a bohatství“. Má silně vyvinutý **sociální** cit: Církevní majetek rozděluje na čtyři části a „neoddává se žádným požitkům“. — To by měla ocenit husitská teologie, zdůrazňující kněžskou chudobu. Nejspíš dost neocenila, protože ‚mnišský‘ ideál je už značně zpochybněn. (Ani protimnišská orientace české reformace není dosud uspokojivě objasněna. Zejména zvláštní napětí odporu proti mravně pokleslým a intelektuálně zdatným řeholím — a zároveň napodobování jejich vzorů. Vždyť tábořská bratrstva a Jednota bratrská byly svého druhu ‚řeholí‘.)

Nejdále od ideálu kněze a biskupa v české reformační tradici se nešťastný biskup Vojtěch odchýlil, když rezignoval na svou pastýřskou odpovědnost. „Jeho ovce, zapletené do svých špinavých hříčů“ (cituji *Legendu aureu*) „nechtěly svého pastýře následovat. Když to svědomitý biskup viděl, zmocnila se ho útrpnost. Pláče a naříká nad jejich hříšností a pronásleduje vady ztraceného lidu (*prosequitur dampna perditae gentis*). Posléze však se rozhodne, že je **opustí**, než aby nadarmo pracoval mezi „slepým lidem, který si o své vůli volí zkázu“.⁷ Pro toto rozhodnutí má tři důvody: nevykořenitelné mnohoženství, podivná („ohavná“) manželství kněží — a nejvíc „zajímání a prodávání křesťanů, které biskup nemohl od Židů vykoupit“.

V české reformační tradici se kněží (andělé Boží) také setkávají s dokonalým neporozuměním, ale trvale se navzájem povzbuzují často opakovanou větou utrakvistických kázání: „*Non debent sacerdotes cessare, ut non*

⁵ Rukopis Knihovny Národního muzea III B 8.

⁶ Srov. N. Rejchrtová, Poselství utrakvistické mystiky ovlivněné Chelčickým, in: Pocta J. Petráňovi, Praha – Historický ústav ČAV 1991, s. 191–205.

⁷ *Legenda aurea*, s. 279.

*predicent, licet pauci proficiant“ . „Quilibet sacerdos obligatur, ut predicet evangelium: si non predicet, sacerdos non est“ . Zkrátka: Nic neomlouvá kněze, tím méně biskupa, chce-li opustit své svěřence, i když *pauci proficiant* (zdá se, že málokdo kázání evangelia skutečně rozumí, má z něho užitek). Kdo přestane kázat evangelium **svým**, není už knězem.*

Nešťastně šťastný biskup Vojtěch se zaradoval, když slyšel pověstné „Nechceme tě“. Neopustil on je, oni opustili svého biskupa. Ale nedivme se, že Vojtěchův odraz v myšlení české reformace je zamlžený.